

OMUL HAMLETIAN ȘI CEL DON QUIJOTIST

Ioan HOLBAN

George Astaloș a părăsit România în 1971, în același timp cu Ilie Constantin și, de atunci, cărțile sale au fost trecute la “fondul special” al bibliotecilor publice, iar numele nu figurează în dicționarele apărute înainte de 1989: asemenea celor peste o sută de scriitori din diaspora românească, George Astaloș a dispărut, victimă, și el, a despărțirii românilor de români, pe care au pus-o în practică cele două regimuri comuniste, ale lui Dej și Ceaușescu. Poetul, dramaturgul, eseistul au revenit în țară după 1990 și, astăzi, poetul *Cînturilor de ocnă* rămîne printre pușinii ficșionari deplin reintegrați în spațitul cultural în care s-au format.

Mai întii a fost poetul, cel din *Șodron* (1970), *La lingua del canario* (1974), *Bordel á merde* (1975), *Aqua Mater* (1984), *Symétries/ Simetrii* (1986; 1991), *Poeme retorice interzise, 1958 - 1968* (1991), *Magma* (1992), *Ecuatia tăcerii* (1996), *Poeme* (1997), *Pe muche de șuriu. Cînturi de ocnă* (1999). Prima observație care se impune este cea privitoare la foarte strînsa unitate stilistică și tematică a poeziei lui George Astaloș. Tema literaturii sale este aceea a închiderii, a claustrării într-un *univers acvatic* care nu pare a-i lăsa decît șansa “ideii” de libertate, niciodată concretizată în fapt: între ființa din acest univers și zona exterioară, căreia îi ghicește, doar, tumultul, închipuindu-și viața, nu există punți de comunicare: “poate că erau crabii/ somnului meu sticlos/ care îmi forfecau indiscreții visele/ sau poate delfinii/ cu extravaganta lor tandrețe/ care îmi înăbușeau neconținut revoltă/ sau castorii poate/ cu perversitatea lor ereditară/ care îmi rodeau grațios gleznele/ sau poate sepiile/ cu atavismul lor tentacular/ care îmi paralizau mișcarea/ sau poate chiar tu/ crescînd impudic/ din țeasta mea cu pești/ exaltați/ tu/ care netezești apele/ cu nuferi/ aprinși/ ce se mai aud pe-afară” („țeasta mea cu pești”). George Astaloș își construiește poemele (în fapt, pare că un singur poem la care lucrează neîntrerupt, de o viață) în perspectiva semnificației particulare pe care o au *apa* și toate semnele asociate sferei sale semantice; identitatea și funcționalitatea acestora sînt vizibile în toate poemele din *Șodron*, *Aqua Mater* și *Simetrii*, de exemplu, unde plonjarea în universul acvatic înseamnă a deschide calea spre esență, dar, în același timp, apa și elementele asociate desemnează *replierea* în mineral, în neființă, în inform, ca pentru o nouă și repetată geneză. Vederea distinge contururile lumii de dincoace și, deopotrivă, de dincolo de real, ființa pendulînd între proiectul și modelul acestuia, punînd semnul egalității între a percepe senzorial și a citi, între a înțelege “edenul fluid” și a organiza (prin sintaxa textului) lumea; ținta fiecărei “aventuri” în mișcarea haotică a viului polimorf care e apa (iar poemele lui George Astaloș dau mereu senzația plonjării în necunoscut) rămîne fixarea (“pictarea”) unei stări de spirit sau a unei noi dimensiuni a ființei interioare; citită astfel, poezia din *Ecuatia tăcerii*, *Magma* ori *Poeme* capătă înțelesurile unui document personal, ale unui “jurnal” care consemnează jocul formei cu absența acesteia, al ființei cu neființa: “ce cîntec trist îngînă/ acești pești migratori/ subțiați de înoturi, iubito/ credeam că doar cuvintele/ erau elegiace/ și ascultam fermecați/ cîntece îndepărtate/ cu scoici de ghioc la ureche/ ecoul/ spărgea

nervurile de calcar/ invadînd întinderile campestre/ ale adîncului/ de dans ucigător/ și de suplețe/ prinși/ între dorința atavică/ de a evada din accesibil/ și de inaccesibila virtute/ de a ne înfrîna atavismul/ reușeam să ne smulgem uneori/ visului nostru cu pești ireali/ și să ne refugiem/ în resemnare” („pești migratori“).

Caracteristică liricii lui George Astaloș este ceea ce aș numi *tensiunea de semnificare*, obsedantă, deplin dominatoare, explicabilă prin însuși faptul identificării ființei cu un univers foarte complex în bogăția constelației sale simbolice; apa este *vedere*, dar și *ecranare*, este *viață și moarte, lumină și întuneric, plonjare și plutire*, frigul adîncurilor și căldura erosului, senzualitate și sexualitate (pentru ultimul raport, G. Durand dă seama în *Structurile antropologice ale imaginarului*: o lectură a poeziei lui Astaloș cu această carte alături ar fi extrem de instructivă). În fine, peste tot, metafora *căderii*, cu accelerarea maximă a fluxului de imagini provenind de dincolo de real, lăsînd impresia de oniric; succesiunea acestor imagini durează cît fulgerarea blitz-ului, fiecare pregătind ivirea celei următoare, această mișcare neîntreruptă a vieții dinspre și înspre moarte (identificată cel mai adesea cu erosul) fiind ipostaziată în poezie prin sintagme reluate care îngroașă contururile, le dă greutatea unui balast ce apasă colecționarul de vise, cît și prin sugestii acustice, proprii, de altminteri, poeziei postmoderne care recuperează, dar altfel, clasică “muzicalitate”: un alt ritm, însă și un alt ton, e diferența dintre romanță, “cînturi” de ocnă și muzica, dodecafonică: o dodecafonie nu liberă, ci organizată *serial*: “marea scoici/ marea creveți/ melcii la mal/ melcii la mal/ marea scoici/ marea creveți/ visule/ visule cal/ caii trec verzi pe pereți” („cînt“). Fascinat de universul acvatic, de materia grea, limpede și vîscoasă, vie și moartă, diafană și metalică, poetul pendulează între dimensiunea parabolică și aceea simbolică, oferind planuri imagistice de o mare forță persuasivă; “ne vom întoarce la pești/ știu locul/ și se va uimi pămîntul/ ca ochii unui om bătrîn/ va crește un mal mai aproape/ și din el/ un alt mal vom uita/ vor rămîne între noi doar înoturi/ dragostea va fi de apă și ea/ și ne vom privi/ sireni și sirene/ e adevărată povestea/ nu-ți fie frică iubită/ cînd plouă/ ne legănam/ într-o frescă de apă sărată/ cu visele în coadă de pește/ despicate în două” („elegia ne vom întoarce“).

Al doilea Astaloș. Iată-i autportretul din cartea de interviuri (1989 - 1994) *Fie pîinea cît de rea, tot mai bine-i la Paris* (1996; 1998). George Astaloș este un om de carte și de idee, deloc grăbit, gustînd tihna și voluptatea lecturii, dar și urmărirea febrilă a unei idei. De aceea, dialogurile purtate de Astaloș cu Eugen Giurgiu, Valeriu Stancu, Nicolae Baboi, Adrian Dumitrașcu, Radu Sergiu Ruba, Nic. Iliescu, George Arion, Sorin Preda, Liliana Tandabur, Giuseppe Reale, Doina Stănescu, Amelia Calujnai, Costel Petcu, Ion Deaconescu, Radu Bărbulescu, Radu Buznea, Mihai Elin, Alexandru Lungu, Liliana Plevnes, Gabriela Negreanu, Tudor George, Geo Vasile, Andriana Fianu, Raphaele Bacque, Sorin Stratilat au o notă particulară; întrebările sînt adresate de oameni inteligenți, buni cunoscători ai fenomenului cultural și ai literaturii lui George Astaloș, iar răspunsurile privesc totdeauna un orizont de așteptare bine conturat: de aici, impresia de soliditate, de cuprindere, pînă la epuizare, a unui subiect. Ca în cazul tuturor cărților de interviuri, aceeași întrebare și pentru *Fie pîinea cît de rea, tot mai bine-i la Paris*: este o carte de autor sau una cu autori? O carte de autor, de această dată. Abundența, după 1990, cărților de acest gen mă obligă să fac aceste precizări. În general, interviurile sînt luate de gazetari și ele urmăresc “pulsul zilei”, mai cu seamă cel politic, de atitudine civică, într-o problemă sau alta; de aceea, cărțile care adună asemenea dialoguri se uzează foarte repede: peste un interval de timp relativ scurt, nu se mai recunosc acolo nici gazetarul și nici personalitatea care a răspuns. Și acesta pentru că întrebările fie că nu au vizat esența unui mod de a gândi (sau de a produce un bun cultural), o constantă a unei mentalități, fie au fost pur și simplu ne-

serioase: o sumă de glume (cu semnul întrebării, unele, cu acela al exclamării, altele) nu exprimă decât rareori un lucru profund.

Prima calitate a cărții este seriozitatea; George Astaloș - provocat de oamenii de cultură cu care a stat de vorbă - citește varii domenii ale actualității și, în acest fel, se (re)citește pe sine. Așadar, citiți George Astaloș se află în protagonistul acestei cărți? Exilatul: “Cel ce se lasă înghițit de cultura altei țări e radiat pe viață din repertoriul identității”. Poetul: “Poezia e o practică a discreției - un act confidențial, destinat unui anumit tip de sensibilitate. Poezia nu e o îndeletnicire, o meserie sau o profesie, care să-i ofere practicianului ei un statut social. Poetul trebuie să aibă decența rezervei - o decență infinit mai pronunțată decât aceea a marilor interpreți de muzică clasică (rezervați prin natură), a marilor pedagogi sau a savanților ce revoluționează ciclic științele. Lumea nu are nevoie de poeți - poetul are nevoie de lume”. Spectatorul (și pasionatul) curselor de cai: “Ca apanaj al culturii, cursele de cai se practică în toate țările lumii (sau aproape). Jocul nu e nici un viciu, nici boală, nici dragoste pasionată”. Memorialistul: “Pentru mine, războiul era ca un basm a cărui acțiune se petrecea undeva într-un spațiu ireal, unde tatăl meu se ducea ca să sărbătorească un fel de carnaval înstelat cu artificii și de alte minuni strălucitoare. Îmi amintesc că, venind în permisie de un Crăciun, nimic nu părea ieșit din comun - așa trebuia să fie: toți tații erau pe front”. Colectionarul de timbre: “Filatelia e o lume structurată aproape științific, dinamizată de o paradoxală încărcătură poetică - ceea ce probabil, m-a atras de la primul contact cu mărcile”. Colectionarul de vise: “Colectionarul de vise își poate extrage materia fantasmului de evaziune din compendiul biobibliografiei mele, sau pentru cei mai înarmați logistic, din cărțile mele. Generația mea a fost «nărvită la vise», cum spune Teodor Pică într-unul din sonetele lui, de un Emil Cioran, de un Ionescu și, pentru cei mai intrați în misterele românismului din afara «granițelor» țării, de un Ștefan Lupașcu sau un Gherasim Luca”. Dramaturgul: “Dramaturgia are misiunea de a pune în dialog conflictele majore și moravurile unei comunități lingvistice de destin. De asta dramaturgia este cel mai perisabil gen literar și tot de asta (sau mai ales de asta), teatrul intră în viața individului când acesta atinge maturitatea”. O carte cu foarte mulți George Astaloș: câte întrebări sînt, citiți “întrebători” există și câte segmente ale mozaicului unui foarte important om de cultură își cer dreptul la liberă exprimare.

Alt George Astaloș, cel care face antologia de poezie română contemporană în ediție franceză, *Ethique et Esthetique* (1996). Dincolo de faptul că orice operație de antologare a unui spațiu literar este una de critic și istoric literar (chestie de gust, nu de silință, vorba lui Ion Creangă), apariția masivei antologii în Franța a putut relansa discuția purtată, vreme de decenii, în jurul problemei traducerilor din literatura noastră, a difuzării valorilor acesteia în alte zone culturale. Puțină istorie. Cele două regimuri dictatoriale dintre 1948 și 1989 au avut, din punctul de vedere al “exportului” cultural, foarte multe puncte comune. N-au contat valoarea estetică, nici sondarea pieței, nici tehnicile de marketing și eficiența în perspectiva “cuceririi” sau, măcar, a percutării reale a altor cîmpuri culturale. În anii ‘50, s-a tradus în mai toate limbile pămîntului proza lui Zaharia Stancu (cum au citit, ce au înțeles japonezii din *Desculț?*) și câteva romane convenabile ale lui Sadoveanu (cum sună oare în germană *Mitrea Cocor?*), pentru ca, în deceniul opt mai ales, să se difuzeze, cu predilecție în spații culturale francofone, cele mai slabe cărți ale lui Marin Preda sau romane care n-au spus mai nimic cititorului occidental, gen *Niște țărani* de Dinu Săraru ori *Galeria cu viță sălbatică* de Constantin Țoiu. În țările “prietene” s-a tradus mult, de-a valma cărți bune și proaste, dar fără nici un efect decât umplerea “camerei morților”, cum se numeau și în Germania de Est sau în Bulgaria, depozitele unde se acumulau cărți inutile, necitite de nimeni, cel mult comentate encomiastic (și la comandă, pentru scriitorul “din

țara vecină și prietenă”), de către recenzenți improvizați și cu stagii românești la munte și la mare. Poezia a fost, într-un fel, favorizată pentru că, măcar în deceniile opt și nouă, s-au tradus poeme (rar și volume, însă) din câțiva poeți importanți, datorită eforturilor unor prieteni ai culturii române, cu vocație pentru actul traducerii.

După 1989 s-a petrecut o esențială schimbare de perspectivă. Cel puțin, ceea ce s-a tradus după această dată este competitiv și răspunde cererii specifice de pe piața occidentală a bunurilor simbolice. Ce distinge, în acest context, antologia lui George Astaloș? Mai întâi, calitatea literară a textelor și, desigur, aceea a tălmăcirilor; se află aici texte (însoțite de scurte note biobibliografice) de Gherasim Luca, Tudor George, Teodor Pîcă, Ștefan Aug. Doinaș, Alexandru Lungu, Mircea Ivănescu, Dan Laurențiu, Mircea Ciobanu, Mihai Ursachi, Cezar Ivănescu, Ana Blandiana, Șerban Foarță, Gabriela Melinescu, Mihai Cantuniari, Horia Bădescu, Ion Deaconescu, Valeriu Stancu. Apoi, antologia răspunde unei idei a lui George Astaloș, care privește condiția umană, esența ei, în acest timp: faptul interesează pe oricine, de oriunde: “Din punct de vedere psihologic, omul modern este ori «hamletian» ori «don quijotists». Neadaptându-se convențiilor sociale ale lumii în care trăiește, hamletianul se refugiază în el însuși, trăindu-și prezentul în marginea unui discurs anterior, pe când don quijotistul, răvășit de ambiția singularizării, ignoră sistematic realitatea prezentului, proiectându-se într-un viitor nebulos, alimentat de fantezmele unei ipotețice deveniri. Prizonieri ai propriei lor concepții despre viață, și unul și altul se consideră învingători în confruntarea lor cu destinul - în realitate, fiind învinși amândoi înainte chiar de a opta pentru maniera lor comportamentală”. Și nu e omul de azi - ființa din poezia celor traduși (și nu trădați) de George Astaloș - un hamletian și/sau un don quijotist?

Un om hamletian se regăsește în teatrul lui Astaloș, cel din *Vin soldații și alte piese* (1970), *Contestatory visions* (1991), *Amprenta exilului* (1995), *Politikon* (1996).

Un om don quijotist se regăsește în romanul *Mirosul banilor* (1995) ori în eseurile din *Utopii* (1997).

O sinteză a celor doi, un George Astaloș *par lui-même* se află, însă, totdeauna în poezia sa; să recitim: “am altoit cu șerpi puietii din grădină/ și-am împletit ghirlande de floră submarină/ am înălțat pe cer/ un curcubeu rebel/ și-am semănat în ape/ sămînță de-arhipel/ am ridicat colombe/ pe aripe de brize/ și-am luminat cu sori/ crestele de banchize/ am smălțuit cu fosfor/ vârtejul de comete/ și fluiere-am scobit/ în oase de crevete/ le-am pus veșmînt de țepi/ aricilor de mare/ și-am scufundat răcori/ în apa din izvoare/ am răsucit țipari/ în orga lui eol/ și-am sfredelit vulcani/ în gheața de la pol/ am netezit oceane/ și plâji am aurit/ am împrăștiat ceața/ și norii i-am golit/ am reclădit o lume/ din culmi pînă-n abis/ și cînd totul fu gata/ m-am apucat de scris: Dragă doamnă. Aici totul e pregătit pentru venirea dumneavoastră și, dacă vă veți hotărî să faceți pasul, să știți că între timp multe lucruri s-au schimbat în acest mic paradis care, într-o oarecare măsură, vă aparține. Tabuul, de exemplu, ce ne-a pricinuit atîtea neajunsuri la începutul relației noastre, nu mai e de actualitate, iar copacul pe care l-ați scuturat atît de curajos de poame, într-o vreme nu tocmai favorabilă unor astfel de inițiative, a fost clasat monument al naturii. În curînd nu va mai fi pomenit decît în cărțile de școală. La data la care vă scriu, livezile sînt în floare, recolta se anunță deosebit de bogată anul acesta și, cînd veți primi aceste rînduri, fructele vor fi tocmai în pîrg. Și dacă nimic nu vă va împiedica să reveniți, am putea să le culegem împreună împărțindu-le pe din două ca în vremurile bune. Dragă doamnă, în așteptarea răspunsului dumneavoastră, vă rog să credeți în sentimentele mele cele mai alese etc., etc., etc.” („scrisoare femeii“).